

Ekonomi Yönetim Politika

Economics Management Politics

Araştırma Makalesi • Research Article

THOMAS HOBBS VE JOHN LOCKE DÜŞÜNCESİNDE EGEMENLİĞİN ORTAYA ÇIKIŞI VE NİTELİĞİ

THE EMERGENCE AND NATURE OF SOVEREIGNTY IN THE POLITICAL THOUGHT OF THOMAS HOBBS AND JOHN LOCKE

Mehmet İÇYER *

Özet: Bu çalışma, egemenliğin ortaya çıkışı bağlamında toplumsal sözleşme teorisyenleri Thomas Hobbes ve John Locke arasında yorumlayıcı bir karşılaştırma yapmayı amaçlamaktadır. Dolayısıyla, İki düşünürün insan doğası, doğa durumu ve egemenin ortaya çıkışı ve statüsü hakkındaki fikirleri çalışmanın odak noktasını oluşturacaktır. Çalışmanın ilk bölümünde mukayese yapılacak alanla sınırlı olmak üzere egemenlik kavramı açıklanmıştır. Çalışmanın ikinci ve üçüncü bölümlerinde sırasıyla Hobbes ve Locke'un egemenlik kavramına ilişkin düşünceleri irdelenmiştir. Burada mukayese egemenlik kavramının ortaya çıkışı, statüsü ve doğa durumu kavramlarıyla sınırlandırılmıştır. Çalışmanın sonuç kısmında da söz konusu iki düşünürün karşılaştırmasında saptanan farklılık ve benzerlikler değerlendirilmiştir. Hobbes ve Locke, teorilerinde insan doğasını ve toplum yaşamına geçişini açıklamak için doğa durumu ve toplum sözleşmesi unsurlarını kullanmışlardır. İki düşünür de toplumsal sözleşme teorileriyle siyasal düşünceye önemli katkılar sağlamış ve modern siyasal düşüncenin temellerini atmışlardır. Ancak, Thomas Hobbes egemenliği, doğa hâlindeki kaosu engellemek amacıyla bireylerin özgürlüklerinden feragat ederek mutlak bir otoriteye devrettikleri bölünemez ve sınırsız bir güç olarak tanımlarken, John Locke ise egemenliği halkın rızasına dayalı, bireysel hakları koruyan, sınırlı ve sözleşmeye bağlı bir yetki olarak görür.

Anahtar Kelimeler: Egemenlik, Hobbes, Locke, Doğa Durumu, Toplumsal Sözleşme

Abstract: This study aims to provide an interpretive comparison between the social contract theorists Thomas Hobbes and John Locke in the context of the emergence of sovereignty. Accordingly, the ideas of these two thinkers regarding human nature, the state of nature, and the origin and status of the sovereign will constitute the main focus of the study. In the first part, the concept of sovereignty is explained, limited to the scope of the comparative framework. The second and third parts respectively examine Hobbes's and Locke's conceptions of sovereignty. The comparison here is restricted to the emergence, status of sovereignty, and the concept of the state of nature. In the conclusion, the similarities and differences identified in the comparison of the two thinkers are evaluated. Both Hobbes and Locke used the concepts of the state of nature and social contract to explain human nature and the transition to social life in their theories. These two philosophers made significant contributions to political thought through their social contract theories and laid the foundations of modern political theory. However, while Thomas Hobbes defines sovereignty as an indivisible and absolute power transferred to a sovereign authority by individuals relinquishing their freedoms in order to prevent chaos in the state of nature, John Locke views sovereignty as a limited and contract-based authority grounded in the consent of the people and aimed at protecting individual rights.

Keywords: Sovereignty, Hobbes, Locke, State of Nature, Social Contract

* Doktora Öğrencisi, Bingöl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
ORCID: 0000-0001-5691-319X icyrmehmet@gmail.com

Geliş/Received: 4 Nisan 2024

Kabul/Accepted: 24 Haziran 2025

Yayın/Published: 30 Haziran 2025

Giriş

Egemenlik kavramı, siyaset bilimi ve hukuk literatüründe daima güncelliğini korumuş, siyaset ve hukukun odağında yer almıştır. Modern devlet ve muhatapları arasındaki hukuki bağın temelini egemenlik oluşturmaktadır. Temelleri Machiavelli, Bodin ve Hobbes, Locke ve Jean-Jacques Rousseau gibi toplum sözleşmecileri tarafından atılan egemenlik, geçmişten günümüze tartışılabilen siyasal bir kavramdır. Devlet ve egemenliği geleneksel düşünceden ayıran Machiavelli, toplum sözleşmesi kuramına da zemin hazırlamış; devlet ve birey olgularını modern anlamda yeniden betimlemiştir. Dolayısıyla Machiavelli, egemenliğin dini öğretilerden sıyrılarak gökyüzünden yeryüzüne indirilişi konusunda bir geçiş aşamasını temsil etmektedir. Bu rasyonel hakimiyetin temelleri toplumsal sözleşme kuramı ile atılmış ve ilahi menşeli geleneksel egemenliğin yerine toplumsal dinamizm ve insani aklın ürünü olan mutlak ve sınırsız egemenlik savunulmuştur.

Kısaca devlette “en üstün emretme gücü” olarak nitelendirilen egemenlik, meşru ve rasyonel iktidar olarak formüle edilmiştir (Held, 2004: 89-91). Bu tanım, modern siyaset teorisinin merkezinde yer alan egemenlik olgusunu açıklığa kavuşturur. Egemenlik, yalnızca hukuki ve siyasal bir yetki değil, aynı zamanda toplumun rıza gösterdiği düzenin meşruluğunu sağlayan temel ilkedir. Bu bağlamda meşru ve rasyonel iktidar, keyfi değil; belli bir hukuk düzeni içinde tanımlanmış ve sınırlanmış bir gücü ifade eder. Egemenliğin meşruiyeti, iktidarın nasıl elde edildiği kadar nasıl uygulandığıyla da ilgilidir. Bu nedenle egemenliğin niteliği, mutlak mı sınırlı mı olduğu gibi sorularla doğrudan bağlantılıdır. İşte Hobbes ve Locke’un yaklaşımları da bu noktada ayrışır: biri mutlak, diğeri sınırlı egemenlik anlayışı ile siyasal iktidarı temellendirir.

Orta Çağ boyunca siyasal otoritenin kaynağı, büyük ölçüde Tanrı’nın iradesine dayandırılan teolojik bir zeminde anlam bulmuştur. Ancak Rönesans ve Reform hareketleriyle başlayan, Aydınlanma çağıyla derinleşen entelektüel dönüşüm, yalnızca felsefi ve bilimsel düşünce alanlarını değil, siyasal teoriyi de köklü biçimde etkilemiştir. Skolastik düşüncenin çözülmesi ve Kilise’nin toplumsal alandaki merkezi otoritesinin sarsılmasıyla birlikte, siyasal iktidarın meşruiyet kaynağı gökyüzünden yeryüzüne inmiştir. Egemenliğe atfedilen kutsallık, yerini dünyevi ve rasyonel temellere bırakmış; böylece “göksel krallık” anlayışı, yerini insan aklına ve dünyevi toplumsal sözleşmelere dayanan “yeryüzü krallığı” anlayışına bırakmıştır.

Bu düşünsel kopuşun en çarpıcı yansımalarından biri, modern egemenlik kavramının yeniden inşa edilmesinde belirleyici rol oynayan Thomas Hobbes ve John Locke gibi düşünürlerin ortaya koyduğu toplum sözleşmesi teorilerinde gözlemlenir. Hobbes, doğa durumunda insanın güvenlik arayışını esas alarak, mutlak bir egemen gücün gerekliliğini savunurken; Locke, bireysel hak ve özgürlüklerin korunması temelinde şekillenen, rıza ilkesine dayalı sınırlı bir egemenlik anlayışını ileri sürmüştür. Her iki düşünür de egemenlik kavramını teolojik dogmalardan arındırarak, akıl temelinde ve seküler bir zeminde yeniden tanımlamış; böylece modern siyaset felsefesinin temellerini atan kuramlar geliştirmişlerdir.

İnsan doğasına, doğa durumuna ve bireyin haklarına dair farklı varsayımlar üzerinden şekillenen bu iki yaklaşım, yalnızca teorik birer önerme olmanın ötesine geçerek, siyasal iktidarın sınırları, görevleri ve meşruiyeti üzerine yapılan tartışmalarda derin izler bırakmıştır. Bu yönüyle Hobbes ve Locke’un egemenlik tasarımları, Avrupa’da yalnızca siyasal yapıların dönüşümüne değil, aynı zamanda modern anayasal düşüncenin gelişimine de öncülük etmiştir. Özellikle egemenin yetki alanına ilişkin çizdikleri çerçeve, devletin vatandaş karşısındaki sorumluluğuna ve bireysel hakların korunmasına dair yeni bir paradigma sunmuş; böylece siyasal düşüncede bir dönüm noktası yaratmıştır. Bu çerçevede, egemenliğin sınırlandırılması ve birey haklarının güvence altına alınması, modern demokratik sistemlerin temel taşları haline gelmiştir. Böylece Hobbes ve Locke’un teorileri, çağdaş siyaset felsefesinde özgürlük, meşruiyet ve devletin rolü üzerine süregelen tartışmaların da temelini oluşturmuştur.

Doğa durumu, devlet veya uygarlık öncesi tabii hukukun geçerli olduğu durumu ifade etmek için kullanılan bir varsayım iken, toplum sözleşmesi kuramı da topluluğun oluşması için

doğa durumundan esinlenerek tesis edilmeye çalışılmış bir toplum olma teorisi olarak nitelendirilebilir. Devletin ve toplumun oluşumunda önerilen sözleşme kuramı, rasyonel bir egemenliğin ilk adımını temsil etmektedir. Çünkü söz konusu sözleşme ile insan kendi arzu ve yetkisiyle yani aklını kullanarak, haklarını ve yetkilerini egemene devretmektedir. Rasyonel bir devlet ve egemenlik konusunda hemfikir olan toplum sözleşmesi kuramcıları toplum öncesi doğa durumu ve sözleşme sonrası egemenliğin kullanım şekli ve sınırı konusunda farklı görüşler sergilemişlerdir.

Toplumsal sözleşme kuramcıları, dogmatik öğretinin aksine rasyonel bir devlet olgusu ve devlet aklını bireyin doğası üzerinden temellendirmiş ve incelemişlerdir. Bu bağlamda Hobbes ve Locke rasyonel bir egemenliğin savunucusu olup her türlü geleneksel egemenlik anlayışını reddetmişlerdir. İki düşünür de akla dayalı egemenliği tasarlarlarken toplum sözleşmesi kuramını kullanmışlardır. Özellikle egemenin statüsü hakkındaki farklı yorumları siyaset bilimi ve hukuk literatürü için kayda değerdir. Egemenin varlık nedeni ve statüsü hakkında toplum sözleşmesi teorilerinde düşünürler, genel anlamda insanın doğasını değerlendirmişlerdir. Bu durum elbette egemenlik olgusunda hatibin de muhatabın da insan olmasından kaynaklanmaktadır. Hobbes'taki egemenin görevi iç savaş çıkmasına engel olmak ve bireylerin can güvenliğini sağlamaktır (Hobbes, 2007: 140). Locke'da ise, can güvenliği, özgürlük ve mülkiyet hakkı temel haklardır ve bu özgürlüklerin korunması için egemen anayasa ve güçler ayrılığı ile sınırlanır (Locke, 2010: 194).

Siyasi düşünceler literatüründe egemenlik kavramı, modern devlet düşüncesinin temel yapı taşlarından biri olarak, birey-devlet ilişkisini, hukukun üstünlüğünü ve siyasal iktidarın sınırlarını anlamada merkezi bir öneme sahiptir. Modern egemenlik anlayışını anlamak için sözleşme kuramı önem arz etmektedir. Bu makale, siyaset felsefesinin iki önemli düşünürü olan Thomas Hobbes ve John Locke'un egemenlik anlayışlarını karşılaştırmalı olarak incelemeyi amaçlamaktadır. Dolayısıyla çalışmada toplum sözleşmesi teorisyenlerinden Hobbes ve Locke'un insan doğası, doğa durumu, egemenin ortaya çıkışı ve statüsü hakkındaki fikirleri irdelenecektir. Hobbes'un mutlak ve merkezîyetçi egemenlik anlayışı ile Locke'un bireysel hakları temel alan sınırlı ve hukuksal egemenlik yaklaşımı, farklı siyasal rejimlerin teorik arka planını ortaya koymaktadır. Bu bağlamda çalışmanın kapsamı, her iki düşünürün toplum sözleşmesi kuramları çerçevesinde egemenliğin ortaya çıkışı, dayandığı ilkeler ve devlet otoritesinin sınırları üzerine yoğunlaşmaktadır. Metodolojik olarak ise, karşılaştırmalı analiz yöntemi kullanılarak Hobbes ve Locke'un temel eserleri üzerinden kavramsal çözümlemeler yapılacaktır; tarihsel bağlam ve felsefi arka plan da göz önünde bulundurularak iki düşünürün egemenlik tasavvurları arasındaki benzerlikler ve farklılıklar ortaya konulacaktır.

1. Egemenlik Kavramı

Modern devletin temel yapı taşlarından biri olan egemenlik kavramı, tarihsel bağlamda hem siyasal otoritenin meşruiyet kaynağı hem de toplumsal düzenin teminatı olarak değerlendirilmiştir. Egemenlik (sovereignty) kavramı, Latince "en üstün" anlamına gelen "superanus" kelimesinden türemiş ve devletin mutlak ve sürekli gücünü anlatmak için ortaya çıkmıştır (Çelik, 2018: 436). Egemenlik en basit anlamda mutlak ve sınırsız iktidar prensibidir ve bu kavram 16. ve 17. yüzyıllarda Avrupa'da modern devletin gelişiminin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır (Heywood, 2015: 35). Burada tarihsel bağlam özellikle önemlidir; çünkü Avrupa'da mutlak monarşilerin yükselişi egemenlik kavramının teorik temelini güçlendirmiştir. Bu tarihsel arka plan, egemenlik kavramının yalnızca bir siyasal iktidar tanımı değil, aynı zamanda modern devletin inşa sürecine yön veren kurucu bir ilke olduğunu gösterir. Mutlak monarşiler aracılığıyla merkezi otoritenin pekiştirilmesi, egemenliğin hem içerik hem de işlev bakımından yeniden tanımlanmasına zemin hazırlamış; böylece egemenlik, hukuki ve siyasal meşruiyetin temel referansına dönüşmüştür.

Bu bağlamda, modern devletin oluşum sürecinde teorik bir temel kazanan egemenlik kavramı, yalnızca tarihsel bir olgu değil, aynı zamanda siyasal iktidarın yapısal sınırlarını ve meşruiyet koşullarını belirleyen kurucu bir ilkedir. Bu teorik çerçeveyi sistematikleştiren düşünürlerin başında gelen Jean Bodin, egemenliği mutlaklık, süreklilik ve bölünmezlik ilkeleriyle tanımlayarak, onu modern devletin istikrarı ve hukuki bütünlüğü açısından vazgeçilmez bir yapı taşı olarak konumlandırır. Bodin’e göre egemenlik, mutlaklık, süreklilik ve bölünmezlik unsurlarıyla sağlanabilir. Egemenliğin mutlak ve sürekli oluşu onun “bir” olmasını gerektirir. Egemenlik unsurlar arasında bölünmemelidir. Çünkü egemenliğin bölünmesi kargaşa ve anarşiye sebep olur. Egemeni sınırlayan tek şey yine egemenliğin kendisidir ve egemen egemenlik haklarını hiç kimseye devredemez (Ağaoğulları & Köker, 2004: 31-33). Bodin’in bu yorumu, egemenliği yalnızca bir erk biçimi olarak değil, düzenin garantörü olarak da konumlandırır. Bu bağlamda egemenlik, yalnızca iktidar ilişkisini değil, aynı zamanda otoritenin yapısal karakterini de ifade etmektedir.

Egemenlik kavramına yönelik farklı kuramsal yaklaşımlar, onun yalnızca yasal değil, aynı zamanda sosyolojik ve psikolojik boyutlara da sahip olduğunu göstermektedir. Egemenliği, “kendinden başka hiçbir şey tarafından belirlenmemek gibi, kendine ve yalnızca kendine özgü bir özelliği olan irade” olarak tanımlayan Duguit (2013: 383) ise, egemenliği kamusal güç, devlet gücü ve siyasi otorite ile aynı anlamda kullanmaktadır. Bu tanım, egemenliği yalnızca bir dışsal yetki değil, içkin bir siyasal irade olarak değerlendirme çabasını yansıtır. Duguit’in egemenliği içkin bir siyasal irade olarak tanımlaması, onu dinamik ve ilişkisel bir yapı olarak görmemize olanak tanırken, egemenliğin kaynağını da yalnızca biçimsel otoritede değil, toplumla kurduğu normatif ilişkide arar. Bu da klasik egemenlik anlayışından farklı olarak, egemenliği mutlak bir güç değil, sürekli olarak yeniden kurulan ve sınırları toplumsal etkileşimle belirlenen bir yetki biçimi olarak yorumlamayı gerektirir. Her gerçek egemenlik formu gönüllü bir boyun eğişe-itaate yani gizli amaç veya gerçek kabullenişe işaret eder (Weber, 2017: 7). Weber’in bu yaklaşımı, siyasal otoritenin yalnızca zor aygıtına değil, aynı zamanda meşruluğa dayandığını açıkça ortaya koyar. Egemenlik olgusu, gerçek varlığını ve sürekliliğini itaat-rıza ile gerçekleştirebilmektedir.

Siyasal düşünce tarihinde farklı biçimlerde tanımlansa da, egemenlik genellikle üstün irade ve karar alma yetkisiyle ilişkilendirilir. Heywood (2007: 82)’a göre egemenlik, “herhangi bir varlığın başka bir varlığa karşı emir verebilme ve yönlendirebilme esasına” dayanır. Bu çerçevede, Weber’in egemenliği meşruiyet zeminine oturtan yaklaşımı ile Heywood’un egemenliği üstün irade ve yönlendirme kapasitesi olarak tanımlaması birbirini tamamlar. Egemenliğin yalnızca hukuki veya zorlayıcı bir yetki değil, aynı zamanda toplumsal rıza ve kabul üzerinden işleyen bir otorite biçimi olduğu düşüncesi, hem birey-devlet ilişkisini hem de siyasal iktidarın sürekliliğini açıklamada merkezi bir yer tutar. Dolayısıyla egemenlik ilişkisinin olduğu her yerde emir-itaat ilişkisi kaçınılmazdır. Burada emir cebir ve talimat içerirken, itaat rızaya karşılık gelmektedir. Bu tanım, egemenliğin pratik düzeyde nasıl işlediğini ve siyasal iktidarın yönlendirme kapasitesine dayandığını gösterir. Böylece egemenliğin teorik formu kadar, onun toplumsal dayanakları ve işleyiş biçimi de çeşitlenmektedir.

Egemenliğin kavramsal temellerini anlamak için auctoritas ve potestas ayrımı kritik bir çerçeve sunar. Bu iki unsur, egemenliğin hem kaynaklandığı otoriteyi hem de bu otoritenin fiili olarak nasıl kullanıldığını anlamamıza olanak tanır. Dolayısıyla, egemenlik sadece güç kullanımı değil, aynı zamanda bu gücün meşruiyet zeminine dayanması ile anlam kazanır. Bu bağlamda, iktidarın hem dayandığı normatif temel hem de pratik uygulama süreci birlikte değerlendirilmelidir. Egemenlik temel olarak iki unsur üzerinden inşa edilir. Bunlar; iktidarın kaynağı olarak nitelendirilen “auctoritas” ve iktidarın kullanımına karşılık gelen “potestas”tır (Özpolat, 2017: 146). Bu ikili yapı, egemenliğin yalnızca fiili güç kullanımıyla değil, aynı zamanda bu gücün dayandığı meşru otoriteyle birlikte düşünülmesi gerektiğini ortaya koyar. Auctoritas, egemenliğin toplumsal ve ahlaki meşruiyetini temsil ederken; potestas, bu meşruiyetin somut iktidar pratiklerine dönüşümünü ifade eder. Dolayısıyla, egemenliğin sürekliliği ve etkinliği, bu iki unsur arasındaki dengeye bağlıdır.

Weber'in çerçevesinden bakıldığında, egemenlik, toplumsal düzenin sürekliliğini sağlayan istisnai bir güç olarak yeniden tanımlanır. Devletteki en üstün güç olarak tanımlanabilecek olan egemenlik, rıza olgusu üzerine kurulu ve baskı mekanizmasına da sahip erk olarak nitelendirilebilir. Dolayısıyla egemen de kısaca otorite konumuna yani "istisna" durumuna yerleşmiş muktadir olarak tanımlanabilir (Weber, 2010: 40-42). Burada egemenliğin, yalnızca bir yönetim biçimi olarak değil, aynı zamanda kriz anlarında belirleyici olan bir "istisna durumu" olduğu da vurgulanmaktadır. Burada "istisna hali" kavramı, egemenin hukuk düzeni üzerindeki belirleyiciliğini ve sınır koyucu niteliğini vurgular. Çünkü egemen otorite istisna durumunda artık hem iktidarın kaynağı olan gücü hem de iktidarın kullanımı olan kanunu (rızaı doğuran meşruiyet) yetkisine almış bulunmaktadır.

Toplum sözleşmesi teorileri, egemenliğin ortaya çıkışını insanın doğasıyla ilişkilendirerek kavrama daha derin bir kuramsal çerçeve kazandırır. Egemenliğin iç dinamiğini, ortaya çıkışındaki itici gücünü ve doğasını anlamak için elbette söz konusu egemenliğin kullanıcısı ve muhatabı olan insanın anlaşılması elzemdir. Egemenlik konusu ele alınırken, toplum sözleşmesi teorisyenlerinin öne sürdüğü iddia dikkate alındığında sözleşmenin yapılmadığı durum da incelenmelidir. Sözleşmenin yapılmadığı, sözleşme öncesi duruma kurgusal olarak "doğa durumu" denilmektedir. Doğa durumunda, henüz devlet yoktur; uygarlık kurulmamıştır (Oğuzhan & Duyar, 2021: 457). Bu doğa durumu fikri, modern siyasal düşüncenin kurgusal ama kurucu bir önermesidir ve toplumsal sözleşmenin gerekliliğini ve devlet otoritesinin meşruiyetini anlamlandırmak düşünsel araç olarak kullanılmıştır. Bu nedenle doğa durumu, yalnızca tarihsel bir başlangıç varsayımı değil, aynı zamanda siyasal otoritenin rasyonel temellerle meşrulaştırılmasına imkân tanıyan bir düşünsel çerçevedir. Bu kuramsal zemin, birey-devlet ilişkisinin hak, güvenlik ve özgürlük ekseninde yeniden inşasını mümkün kılar.

Egemenliğin var olması sürecinde insanın öz varlığının ve bilincinin etkisi yadsınamaz bir gerçektir. Yani egemenlik, yalnızca yapısal bir düzenleme değil, aynı zamanda bireyin özel özelliklerine dayanan bir inşa sürecidir. Benzer bir şekilde H. Gökçe Zabunoğlu (2016: 435) da doğa durumunu "tabii hal ve devletin kurulmasından önce tabii hukukun egemen olduğu dönemi" ifade etmek için kullanılır. Bu perspektif, egemenliğin sadece dışsal kurumlarla değil, bireylerin etik ve rasyonel yetkinlikleriyle de şekillendiğini ortaya koyar. Böylece egemenlik, toplumsal düzenin hem kurumsal hem de bireysel temellerini kapsayan çok katmanlı bir olgu olarak değerlendirilir. Bu nedenle egemenliğin anlamı, yalnızca kurumlara değil, aynı zamanda bireyin etik ve rasyonel kapasitesine de bağlıdır.

Toplum sözleşmesi teorisinde toplum öncesi insanın doğası ve ahlaki benliği devlete geçiş süreci için önemle irdelenmiştir. Dolayısıyla insan aklına yani rasyonalite dayanan egemenliğin kaynağı ve egemen otoritenin yetkileri bu bağlamda değerlendirilmiştir. Toplum sözleşmesi teorilerine göre, insanlık başlangıçta devletin olmadığı bir doğa durumunu yaşamış fakat çeşitli sebeplerle bu başıboş duruma son vererek, bir sözleşme ile devleti tesis etmiştir. Dolayısıyla toplum sözleşmesi kuramı, devletin, egemenliğin ve hukukun kökenini, bireylerin kendi aralarında bilinçli olarak yapmış oldukları bir sözleşmede bulan ve devletin yönetimi altında bireylerin mütakabil sorumluluk ilkesine dayanan bir anlaşma özelliği arz eden bir terimdir (Tabanlı, 2011: 337-338). Burada sözleşme, yalnızca bir hukuki kurgu değil; bireyin kolektif yaşamı tercih etmesinin akılcı gerekçesidir. Bu bağlamda egemenliğin meşruiyeti, bireyin rızasına dayalı bir toplumsal inşa sürecine dayandırılmaktadır. Devletin çıkış noktasına sözleşmeyi koyan toplumsal sözleşme kuramcıları, sözleşmenin yöneten-yönetilen aktörlerine farklı yetki ve sorumluluklar yüklemişlerdir. Örneğin insanın doğuştan bencil olduğunu savunan Hobbes'un çözümü mutlak egemen iken, insanın doğuştan rasyonel bir varlık olduğunu iddia eden Locke ise sınırlı egemeni savunmuştur.

2. T. Hobbes'un Egemenlik Tasavvuru: T. Hobbes'un Siyasal ve Mutlak Egemenlik Anlayışı

Hobbes'un siyaset felsefesi, modern devlet düşüncesinin en güçlü teorik temellerinden birini oluşturur. Onun düşüncesi, egemenliğin kişiselleşmiş bir yapıdan çok, kurumsal ve sürekli bir otoriteye dönüşümünü yansıtır. Hobbes'un egemenlik kuramı, modern siyaset felsefesinde toplumsal düzenin kaynağını otoritede görmekte ve bu otoritenin sürekliliğini vurgulamaktadır. Egemen ve devletin kişiliğini birbirinden ayıran Hobbes, Bodin'in egemenlik düşüncesinde eksik kalan süreklilik unsurunu tamamlamıştır. Artık egemen onu oluşturanlardan ayrı bir kişiliğe sahiptir. Dolayısıyla egemenler gitse dahi toplumsal sözleşme gereği egemenin kişiliği ile özdeşleşen devredilmiş haklar devletin kişiliğinde kalır (Çelik, 2018: 407). Bu yaklaşım, modern devletin kurumsal sürekliliğini meşrulaştıran önemli bir teorik zemine işaret eder. Hobbes'un bu ayrımı sayesinde, egemenin varlığı bireylerin iradesinden bağımsız bir yapıya dönüşmüş ve devlet, değişen yönetimlere rağmen sabit bir otorite olarak kabul edilmiştir. Böylece siyasal istikrarın sağlanması, egemenliğin kişiden bağımsız kurumsal bir yapıya bağlanmasıyla mümkün hale gelmiştir.

Bu noktada Hobbes'un siyasal teorisi, insan doğasına ilişkin karamsar ve materyalist bir varsayım ile başlar. Bu varsayım, egemenlik düşüncesinin hem kaynağını hem de sınırlarını belirler. Onun epistemolojisi, siyasal kurumları anlamada doğrudan bir belirleyici işlevi üstlenmektedir. Bu yaklaşım, egemenliğin bireylerin ötesine geçtiğini ve hukuki olarak kurumlaştığını gösterir. Hobbes, egemenlik teorisini insanın doğasından yani dogmatik-doğal yapısından hareketle oluşturmuştur. Şenel (1995: 320)'in Hobbes'tan aktardığına göre, insan ontolojik olarak materyalist, epistemolojik olarak ise ampiriktir. Çünkü Hobbes, bilgilerin yani tözün dış dünyadan duyular yoluyla elde edildiğini, dogmatik olmadığını savunmuştur. Hobbes'un doğa durumu tasviri, siyasi otoritenin gerekçesini insana ait iç motivasyonlarda arar. İnsanın doğasına ilişkin bu yorum, Hobbes'un siyasal sisteminde tutkuların rolünü merkeze almasına neden olur. Hobbes'un doğa durumu tasviri, bireyin içsel eğilimleriyle siyasi örgütlenme arasındaki gerilimi açıklamada önemli bir zemin sunar.

“Hobbes, tüm yasalar ve devlet ortadan kaldırılmış olsa, hayatın neye benzeyeceğini ortaya koymaya çalışır. Bu durumu ortaya koymaya çalışırken de insan doğasına inerek doğaya bakış açısını gösteren mekanizma ile bunu birleştirir. ... İnsanı harekete geçiren şey olarak da onun doğasında bulunan tutkuları gösterir. Tutkuları insanın eylemlerinin nedeni olarak gösteren Hobbes bu sayede akıl-tutku dengesinde üstünlüğü tutkuya verir ve aklın sadece tutkuyu gerçekleştirmede bir araç olduğunu savunur. İnsanın en büyük tutkusu olarak da hayatta kalma tutkusunu gösteren Hobbes, aklın en yüce görevini, bu tutkuyu korumak için gerekli ilkeleri oluşturmak olarak belirler.” (Özkan, 2019: 3345)

Bu yaklaşım, doğa durumunda egemenliğin yokluğunun bireyler arasında güvensizlik ve sürekli çatışma doğuracağını öngörür. Bu da Hobbes'un güçlü bir merkezi otorite ihtiyacını temellendirmesine olanak sağlar. Bu bağlamda Hobbes'un “insan insanın kurdudur” tespiti, siyasi otoritenin zorunluluğunu temellendirmek için kritik bir dayanak noktasıdır. Hobbes'un doğa durumu için dile getirdiği “insan insanın kurdudur” ifadesi, otorite ile güven arasında ne kadar sıkı bir ilişki olduğuna işaret eder (İçyer, 2020: 17). Burada ifade edilen “kendini koruma içgüdüsü”, Hobbes'un doğal durumun kaotik yapısını teorik olarak kanıtlar. Hobbes “insan insanın kurdudur” derken, insanı tamamen kendini koruma içgüdüsü üzerinden yorumlar. Kendini koruma içgüdüsünün insanın doğasında bencilliğe sebep olduğunu ve dolayısıyla insanlar arasında sürekli bir savaş ortamının olacağına dikkat çekmektedir.

Hobbes, insanı bu kaos durumundan kurtarmanın çözümü olarak toplumsallaşmayı ve siyasallaşmayı önermektedir. Bu tezini de toplumsal sözleşme ve devlet olguları üzerinden temellendirmektedir. Dolayısıyla Hobbes, devletin kurulmasını varoluşsal bir zorunluluk olarak görür. Bu anlamda güvenin ve düzenin sağlanması için devleti bir zorunluluk olarak görmektedir. Hobbes'a göre, “Doğa durumunda insanlar arasında mutlak bir eşitlik söz konusudur ve bu durum güvensizliğe neden olmaktadır. Güvensizlik durumu herkesin herkesle savaşına ortam hazırlamaktadır. Herkesin her şeye hakkı olduğu bu doğa durumunda mutlak özgürlük ve bu

özgürlüğün beraberinde getirmiş olduğu bir karmaşa ve kargaşa ortamı vardır” (Hobbes, 2001: 90-95).

Bu durum, Hobbes’un toplumsal sözleşmeyi barışı tesis eden bir belge olarak görmesini ve devletin barışın bekçisi olduğu tezini destekler. Savaşa son verecek olan devlet, barışın ta kendisidir. Çünkü savaş, devlet düzeninin bulunmadığı doğa durumunun bir gereği ve getirisidir. Toplum sözleşmesi, devletin mevcudiyetini sağlayan ve dolayısıyla barışı temin eden bir belge niteliği taşımaktadır. (Saygılı, 2010: 82) Hobbes’un bu görüşü, egemenin meşruiyetini güvenlik temelinde inşa eder. Toplum sözleşmesi kuramında devlete merkezi bir önem atfeden Hobbes, egemenin meşruiyetini güvenlikle özdeşleştirmiştir (Zabunoğlu, 2016: 438). Burada Hobbes’un (2017: 111) “nerede savaş varsa devlet yoktur” ifadesi, devletin varoluşsal işlevini en yalın biçimde ortaya koyar. Hobbes’un düşüncesinden hareketle, nerede savaş varsa, orada devlet yoktur denilebilir. Çünkü devlet barışın bekçisidir ve hem düzeni sağlamak hem de sağladığı düzeni korumakla mükelleftir. Bu amacını gerçekleştirebilmek için merkezi, mutlak ve sürekli bir egemenliğin tesis edilmesi zorunludur. Hobbes’a göre bu kudrete sahip olan egemen de her insan gibi doğası gereği bencil olacağından ötürü başarıya ulaşacaktır.

Hobbes’un bu metaforik yaklaşımı, egemenliğin tanrısallık kadar mutlaklıkla da ilişkilendirilmesini açıklar. Kurguladığı egemeni ölümlü tanrı olarak tasvir ve ifade eden Hobbes, “bu kurguyu Tanrı’nın sahip olduğu mutlaklık (kadir-i mutlak), süreklilik (ezeli ve ebedi olma), bölünmezlik (kendisinden başka ilah olmama), yasa koyuculuk (şariat vaz etme) gibi pek çok özelliği üzerinden temellendirmiştir.” Hobbes bu şekilde kurguladığı egemeni yani devleti, toplum sözleşmesinin tarafı değildir. Çünkü toplum sözleşmesi insanların kendi arasında yaptığı ve haklarını egemene devrettiği bir sözleşmedir (Hobbes, 2001: 95-120). Bu ayrım, egemenliğin metafizik dayanaklarla desteklendiğini ve ideolojik temelleri olduğunu gösterir. Sürekliliğini Tanrı’ya bağladığı egemenini sözleşmenin de tarafı yapmayan Hobbes, egemenin mutlaklığına metafizik bir boyut kazandırmıştır. Aslında Hobbes’un devletin tüzel kişiliğinde betimlediği mutlak ve sürekli şey, egemen değil egemenliktir. Egemen olacak olan şahıslar geçici olacak, egemenlik makamının kendisi baki kalacaktır. Bu ifade, egemenlik makamının ölümsüzlüğüne dair kavramsal vurguyu içerir. Hobbes’a göre, “insanlar, tek tek iradelerini bir araya getirerek devleti kurmuşlar, doğal hak ve hürriyetlerini bu devlete (egemene) devretmişlerdir” (Hobbes, 2001: 92-93). Hobbes’a göre bu egemen, gücün ve şiddetin tekelleştiği bir yeryüzü Tanrısı’dır.

Hobbes’un Leviathan metaforu, hem rasyonel bir otoriteyi hem de korkutucu bir figürü temsil eder. Thomas Hobbes’un 1651’de yayımladığı *Leviathan* adlı eseri, hem modern siyasi düşüncenin hem de egemenlik teorisinin temel taşlarından biridir. Hobbes’a göre Leviathan, bireylerin doğal durumdaki güvensizlik, korku ve sürekli çatışma hâlden kurtulmak için kendi özgürlüklerinden feragat ederek kurdukları, yapay ama rasyonel bir toplumsal varlıktır. Bu Leviathan yani ölümsüz devlet, bireylerin ortak rızasına dayanarak inşa edilmiş mutlak bir egemenlik gücüdür ve toplumsal düzenin, yasaların ve barışın kaynağıdır. “Leviathan, tüm bireylerin kendi haklarını bir kişiye ya da bir kurula devretmeleriyle ortaya çıkan yapay bir kişi, yani egemen devlettir. Bu egemen, yurttaşların barış içinde yaşayabilmeleri ve güvenliklerinin sağlanması için mutlak yetkiyle donatılmıştır.” “Hobbes’un sözünü ettiği Leviathan, Kutsal Kitap’ta geçen, yeryüzünde bir eşi daha olmayan, kuvvetli, gururlu her varlığın kralı olan korkusuz bir yaratıktır” (Hobbes, 2007: 140; 2017: 15-20). Bu tasvir, Hobbes’un egemenlik kurgusunun hem referans kitaplarca hem de dini imajlarla desteklendiğini ortaya koyar.

Yeniçağ felsefesinin düşünce dünyasının temel hedeflerinden biri olan barışın sağlanması, Hobbes’a göre Leviathan’a yüklenen zorunlu bir politik güce bağlıdır. İngiltere’de iç savaşın hüküm sürdüğü bir ortamda egemene mutlak ve sınırsız bir yetki vererek bir çıkış yolu öneren Hobbes, aynı zamanda yönetime de yurttaşların güvenliğinin sağlanması; yani yurttaşı iç ve dış tehditlere karşı koruma görevi yüklemektedir. Bu sav, egemenliğin hem güvenlik hem de hukuk mekanizması olarak meşruiyetini ortaya koyar. Sözleşme yoluyla devlet kurulmadan önce yurttaşlara karşı herhangi bir vaatte bulunmayan egemen; barışın, güvenliğin, yasanın ve tüm

hakların kaynağı olup, kendilerinin uygun gördüğü görevleri istediği şekilde kullanmakla özgürdür (Tannenbaum, 2018: 111). Hobbes'un egemenliği, istediğini yaptırma gücü olarak tanımlaması ve insanları uygarlaştıran iyi bir toplumun kurucusu olarak görmesi doğa durumundaki insana yüklediği anlam ile ilişkilidir. Hobbes, bu anlamda devletin kullanacağı güce de caydırıcı bir nitelik yükleyerek sınırsız egemenin haklılığını ortaya koymaya çalışmaktadır. Bu argüman, devletin meşruiyetinin korku ve gönüllü teslimiyet üzerine kurulu olduğuna işaret eder. Dolayısıyla, Hobbes'un egemenlik anlayışı, bireyin güvenlik arayışını merkeze alarak modern otoriter devlet biçimlerine teorik bir zemin sağlaması bakımından dikkat çekicidir.

Hobbes'un Leviathan tasarımı, egemenliğin yalnızca rasyonel değil aynı zamanda simgesel ve duygusal bir dayanakla da pekiştirildiğini gösterir. Hobbes, tasarladığı egemen ile korku-güvenlik paradoksunda güvenliği sağlayacak bir mekanizmanın varlığını öngörmektedir. İşte sözünü ettiği bu varlık Hobbes'un deyimiyle Leviathan'dır. Hobbes eserinde Leviathan'ı (egemen veya devlet) yapay bir insan bedenine benzetmektedir. Hobbes'a göre egemenlik, uyruklar arasında yapılan toplumsal sözleşme sonucu kurulan devlete verilen yönetme hakkıdır. Korkuyu güvene dönüştürecek ola Leviathan'ın, tek ve çok güçlü olması kaçınılmazdır. Çünkü düzenin gerçek anlamda inşası, güçlü olmayı gerektirir (Hobbes, 2017: 15-20). Bu noktada Hobbes'un Leviathan figürü, yalnızca siyasal değil aynı zamanda antropolojik ve psikolojik bir anlam da taşır. Bireyin güvenlik ihtiyacını mutlak bir otoriteyle karşılayan bu model, egemenliğin meşruiyetini rasyonel olduğu kadar korkuya dayalı bir duygu rejimiyle de pekiştirir. Dolayısıyla Hobbes'ta egemenlik, hem düşünsel hem de simgesel bir tahakküm biçimi olarak şekillenir.

Hobbes, egemenini Kutsal Kitap'ta ismi geçen bir deve benzeterек ona hem bir kutsallık atfetmiş hem de üstün bir güce işaret etmiştir. Yani hem ilahi bir meşruiyet sağlamış hem de korkulması gereken bir güç olarak tasarlamıştır. Dolayısıyla korku-güven paradoksunda kendisine güvenilen egemen aynı zamanda kendisinde en çok korkulan varlıktır. Sonuçta Hobbes doğa durumundan toplumsal yapıya geçen insanların monarşi, demokrasi ve aristokrasi olmak üzere çeşitli devlet biçimleri kurduğunu söyler. O, bu devlet biçimlerinden tek kişinin yönetimine dayanan monarşiden yana tavır alır (Torun, 2011: 144). Dolayısıyla denilebilir ki, monarşinin güçlü bir toplumsal birliktelik doğurabileceğine inanan Hobbes, ihtilal veya iktidar değişimini, toplumun parçalanabileceğini, tekrar kaosu ve güvensizliğin bulunduğu doğa durumuna dönme tehlikesi taşıdığını ileri sürerek reddetmektedir.

Hobbes, dolaylı olarak egemenin tüm fiil ve kurallarının belirleyicisi olarak toplum durumuna geçen uyrukları kabul etmektedir. Tüm özel çıkarların karşısında duran egemen, eylem ve ilkelerinde haksız olmasıyla suçlanamaz. Bir diğer ifade ile uyrukların devrettiği yetkileri kullanan egemen bu yetkileri en doğru şekilde kullanmış olarak varsayılır çünkü bu eylemlerin belirleyicisi dolaylı şekilde yine uyrukların kendisidir. Hobbes'un yaklaşımı, bireylerin egemene devrettikleri yetkiyi geri alamayacakları bir sistemin inşasına işaret eder. Bu anlamda egemen, eleştiriden azade, mutlak bir otoriteye sahiptir. Aynı zamanda Hobbes'ta onur yani şeref egemenlikten kuvvet alır. Yönetim biçimi ne olursa olsun yönetenin adı ne olursa olsun hedefleri onurlu bir egemenlik inşa etmektir. Uyrukların kendi aralarındaki onurdan yoksunluk onların kötü olmasından kaynaklanır. Egemenliğin kaynağı da zaten insanların bu vahşi doğalarının ortaya çıkardığı zorunluluktur (Tunçay, 1969: 142-147).

Sonuç olarak, Hobbes'ta halkın, halk için ve halk adına yönetildiği fakat halk tarafından kullanılamayan bir "temsili yetki" anlayışı vardır. Bu durum, Hobbes'un egemeninin mutlak olduğunu ve Hobbes'un klasik egemenlik anlayışını yansıtan egemenlik nosyonunu benimsediğini de göstermektedir (Hakyemez, 2004: 33-34). Bu bağlamda Hobbes'un siyasal teorisi, meşruiyeti halkın rızasına değil, egemenin düzeni sağlama kabiliyetine dayandırmaktadır. Egemenin eylemleri, halkın güvenliği için gerekli görüldüğünden sorgulanamaz niteliktedir. Bu durum, modern anlamda halk egemenliğinin önünü kapatırken, mutlak monarşiye teorik bir dayanak sunar. Hobbes'un yaklaşımı, siyasal iktidarı kutsallaştırarak onu eleştiriden muaf bir konuma yerleştirir. Böylece bireyler, güvenlik karşılığında özgürlüklerinden feragat eden birer özneye dönüşür.

Özellikle “mutlak egemenlik” ve “toplumsal sözleşme” kavramlarıyla modern devlet düşüncesinin temellerine kaynaklık eden Hobbes’un devlet teorisi, özellikle mutlakiyetçi yönetimlerin meşrulaştırılmasında teorik bir dayanak sağlamıştır. Hobbes’un Leviathan adlı eseri, egemenliğin kaynağı, biçimi ve sürekliliği konusunda sunduğu sistematik yaklaşımıyla devletin merkeziyetçi örgütlenmesini savunan kuramların öncüsü olmuştur. Hobbes’un teorisi, her ne kadar liberal gelenekten farklı bir çizgi izlese de, bireylerin doğa durumundaki güvensizlik ortamından kurtulmak için ortak bir sözleşme aracılığıyla siyasal toplumu kurmaları düşüncesi, sonradan gelen birçok toplumsal sözleşme kuramcısı üzerinde etkili olmuştur. Hobbes’un güvenlik temelli siyaset felsefesi, modern devletin güvenlik aygıtlarının güçlendirilmesi ve otoritenin merkezi hâle getirilmesi yönündeki uygulamalarda teorik bir arka plan oluşturmuş; özellikle kriz dönemlerinde olağanüstü hal rejimlerinin haklılaştırılmasında yeniden gündeme gelmiştir. Bu yönüyle Hobbes’un siyaset kuramı, sadece mutlak monarşinin değil, çağdaş güvenlik devleti anlayışının da düşünsel temellerini beslemiştir.

3. J. Locke’un Egemenlik Tasavvuru: Locke’un Hukuksal-Liberal ve Sınırlı Egemenlik Anlayışı

Locke’un siyasal düşüncesi, insan aklına dayalı özgürlük ve mülkiyet kavramlarını merkeze alarak Hobbes’a alternatif bir model sunar. Locke’un doğa durumunda da tıpkı Hobbes’un varsaydığı gibi özgürlük vardır, fakat bu özgürlük, Hobbes’un dediği gibi kaos ve savaş ortamını doğuran bir özgürlük değildir. İnsanı rasyonel bir varlık olarak ele alan Locke, doğa durumundaki insanların akıl ile ulaştıkları doğa yasaları sayesinde diğer insanların yaşam, özgürlük ve özel mülkiyet haklarına zarar verilmemesi gerektiğini bilmektedir (Sabine, 1969: 212-215). Burada Locke’un birey merkezli yaklaşımı açığa çıkar; akıl, hem hakları hem de doğa yasalarını temellendirir. İnsan, doğa durumunda Locke’un kendisine atfettiği “akıl” ile hem haklarının ve özgürlüklerinin hem de doğa yasalarının farkındadır. Bu durumda insan kargaşaya neden olabilecek cezalandırma yetkisi gibi haklarını egemene devreder. Dolayısıyla insanlar, en baştan beri haklarını ve yetkilerini devrettikleri bağımsız ve tarafsız egemeni sınırlandırmışlardır. Aslında insan kendi bilgisiyle var ettiği egemeni düzeni sağlamakla görevlendirmiştir. Dolayısıyla Hobbes’ta kurucu egemenlik-meşruiyet ilişkisinde göze çarpan akıl, Locke’da hem egemenliğin kuruluşunda hem de sürdürülebilmesinde önemli bir yer tutmaktadır.

Locke’un “tabula rasa” kavramı, egemenliği bilgi ve tecrübe zeminine oturtur; bu da siyasal düzenin bilimselliğine dikkat çeker. Locke’a göre insan boş bir zihinle (tabula rasa) doğup, tecrübeleri sayesinde bilgi sahibi olur ve bu sayede akıllı ile bağlantı kurarak dünyayı algılar (Locke, 2005: 120-122). Bu tanım, egemenin bilgi temelli bir otorite olması gerektiğini vurgular. Yani, siyasal otoritenin doğuştan gelen bir hakka değil, akla ve deneyime dayalı meşru bir süreçle bağlı olduğunu ortaya koyar. Böylece Locke’un tabula rasa anlayışı, egemenliğin keyfiliğe değil, rasyonel bir bilgi birikimine ve bireysel öğrenme sürecine yaslanması gerektiğini savunur.

“Locke, geleneksel idealist yaklaşımdan farklı bir insan anlayışı sergiler. Ona göre insan doğuştan idelerin bilgisiyle dünyaya gelmez; insan işlenmemiş levha gibi boş bir zihne sahiptir; edindiği tüm bilgileri sonradan gözlem ve tecrübeleri sayesinde ve tümevarımsal bir yöntemle kazanır. Tanrının varlığını bile ancak tecrübenin verilerinden hareketle bilebiliriz. Mutlak değişmez bir bilgi söz konusu olamaz; insan bilgi, bilim ve akıl sayesinde fizik dünyanın ve buradan da pratik dünyanın kavrayışına erişebilir” (Çilingir, 2019: 33).

Locke’a göre, insanlar doğa durumunda tanınan savaş ortamına sebep olabilecek “bireysel yargılama ve cezalandırma hakkı” nedeniyle bir sözleşme ile toplum durumuna geçmeye karar vermişlerdir. Locke, doğa durumundan uygar topluma geçebilmek için; herkesin boyun eğmesi gereken eşit yasalar, herkesin bireysel cezalandırma hakkını kullanmasını önleyebilecek tarafsız yargıçlar ve yargıcın kararlarını uygulayacak üstün bir güç önermektedir (Sarica, 1983: 64). Bu noktada Locke’un hukuki çerçeveye vurgu yapması, egemenliğin kişisel iradeyi sınırlayan bir mekanizma olduğunu ortaya koyar. Locke’un doğa durumu tasavvurunda, bireylerin sahip olduğu

cezalandırma yetkisinin ortak yaşamı tehdit eden bir potansiyel taşıdığı açıkça vurgulanmaktadır. Bu yetkinin keyfi biçimde kullanılmasının doğuracağı kargaşa, bireyleri tarafsız bir otorite arayışına yöneltmiştir. Bu bağlamda Locke'un önerdiği sözleşme, bireysel güç kullanımının sınırlandırılarak hukukun üstünlüğüne dayalı bir toplumsal düzenin kurulmasını amaçlamaktadır. Böylece hukuki eşitlik ve kamu otoritesi temelinde şekillenen siyasal toplum, doğa durumundaki anarşik eğilimleri dengeleyen bir yapıya kavuşur. Locke'un bu yaklaşımı, hukuk devleti ilkesinin erken dönem savunularından biri olarak değerlendirilebilir.

Locke'un egemenlik anlayışının temelinde bireyin haklarının korunması fikri öne çıkar. Egemen, bireysel hakları gasp eden değil; onları güvence altına alan bir yetkedir. Bu durum, Locke'un siyasal toplum tasavvurunun liberal özünü yansıtır. Yasaların farkında ve bilincinde olan insan söz konusu doğa yasalarını tatbik edecek tarafsız bir üst egemeni yetkilendirmek için sözleşme yapmaktadır. Dolayısıyla Locke, genel olarak insanların bireysel olarak koruyamayacağı haklarını sözleşmeye konu ettiklerini ifade etmektedir. Devlete geçişte mülkiyetlerin korunmasına dikkat çeken Locke'a göre, "Siyasal toplumun kuruluş nedeni ve amacı, insanların özgürlüklerinin, mülklerinin ve haklarının korunması ve adil-bağımsız bir cezalandırma sisteminin uygulanmasıdır" (Tabanlı, 2018: 348). Locke'un egemenlik kuramında egemenin varlık nedeni, bireyin doğal haklarını tehdit etmek değil; onları kurumsal bir yapı içerisinde güvenceye almaktır. Bu çerçevede devlet, bireyin özgürlük alanını genişleten bir araç olarak konumlandırılmıştır. Mülkiyetin korunmasına yapılan özel vurgu ise, Locke'un siyasal düşüncesinde ekonomik özgürlüğün siyasal özgürlükle doğrudan ilişkili olduğunu gösterir.

Locke'un siyaset felsefesi, bireyin temel haklarını korumaya odaklanarak Hobbes'un otoriter yaklaşımından radikal şekilde ayrılır. Bu bağlamda, egemenin sınırlandırılması ve halkın yönetime karşı bir denge unsuru oluşturması Locke düşüncesinin temelini oluşturur. Yasama iktidarının yüceliğine dikkat çeken Locke, yürütmenin keyfilikliğini ve sınırsızlığını engellemek için yürütmeyi "yasamaya tabi ve ona karşı sorumludur, yasama yürütmeyi değiştirebilir veya yerinden edebilir" (Locke, 2018: 162) ilkesiyle sınırlamaktadır. Bu ilke, Locke'un güçler ayrılığı ve sınırlı yönetim anlayışını temel alan egemenlik teorisini destekler. Locke için yasama, yürütme üzerinde denetim mekanizmasıdır ve bu durum halkın haklarının korunması adına önemli bir güvence sağlar. Egemeni sözleşmeden ve yasalardan ayrı tutarak egemenin yapacağı her türlü faaliyeti meşru gören Hobbes'un aksine Locke, otoriteyi pozitif yasalarla sınırlandırmakta ve bu açıdan Hobbes'un iktidar teorisinden oldukça farklı bir düşünce ortaya koymaktadır. Locke'un bu yaklaşımı, iktidarın halk adına denetlenebilir olması gerektiğine dair modern liberal siyaset teorisinin öncüllerinden biri olarak kabul edilir.

Öte yandan Hobbes, egemenlik görevlerinin yerine getirilmesinde egemeni Tanrı'ya karşı sorumlu tutarken Locke ise, güven kavramı çerçevesinde iktidarın topluma karşı sorumlu olduğunu belirtmektedir. Bu bakımdan Locke'un egemenlik anlayışı daha sekülerdir. Bu noktada Locke'un sınırlı iktidar vurgusu ile halkın meşru müdahale hakkı arasında kurduğu bağ, onun egemenlik anlayışının temsili demokrasiye doğru evrilen yönünü açıklar. Locke'un bu yaklaşımı, siyasal iktidarın yalnızca ilahi bir otoriteye değil, halkın rızasına dayandırılması gerektiği fikrini güçlendirir. Bu bağlamda, egemenliğin kaynağına ilişkin anlayış dönüşürken, iktidarın sınırlandırılabilirliği ve halkın onayıyla meşrulaşması ilkesi ön plana çıkar. Locke'un bu düşüncesi, anayasal düzenin temellerini oluşturarak modern liberal demokrasilerin kurucu ilkelerinden biri hâline gelmiştir. Böylece Locke, mutlak monarşi eleştirisiyle birlikte hukuki denetim ve halk egemenliği fikrini sistemleştirmiştir.

Locke, Hobbes'un aksine sınırlı bir yönetim anlayışını savunmuştur. Egemenin yurttaşın mülkiyet hakkını zorla elinden alması, yasaları çiğnemesi ve halka karşı zor kullanmasının neticesi olarak, halk yönetime karşı direnme hakkını kullanacaktır. İnsanın temel hak ve hürriyetlerinin iktidara karşı hukuki bir güvenceye alınması noktasında önemli bir hak olarak görülen "direnme hakkı", Locke'un toplum sözleşmesi kuramının önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Bu direnme hakkı, Locke'un yönetilenlerin sadece edilgen uyruklar değil, iktidarı meşru çerçevede denetleme yetkisine sahip öznel varlıklar olarak ele aldığını gösterir.

Locke'un birey odaklı liberal bir düşünür olarak tarih sayfasında yer almasına katkıda bulunan direnme hakkı, yönetme gücünün halkta olduğunun başka bir işaretidir. Bu ifade, Locke'un siyasal teorisinde halkın pasif bir sözleşme öznesi değil, iktidarın sınırlarını çizebilen aktif bir aktör olduğuna dair güçlü bir yorum içerir. Locke'un direnme hakkı tezi, mutlakiyetçi yönetimleri sarsan ilk ciddi düşünce olarak kabul edilmektedir. Bununla beraber Locke'un bu tezinin özellikle 17. ve 18. yüzyıllarda gerçekleşen İngiliz, Amerikan ve Fransız devrimlerine de kaynaklık ettiği söylenebilir (Göze, 1989: 172). Bu çerçevede Locke'un sözleşme teorisi, yalnızca birey ile devlet arasında değil; aynı zamanda yönetenin de yükümlülük altında olduğu çift taraflı bir yapıya sahiptir.

Locke'un toplum sözleşmesi kuramında bireyler doğal haklarından vazgeçmemekte; bireyler devlete itaat ile yükümlü iken devlet de bireyin doğa durumunda sahip olduğu doğal özgürlüklerini korumak ile yükümlüdür. Dolayısıyla Hobbes'tan farklı olarak Locke'da karşılıklı olarak yapılan iki ayrı sözleşmeden ve egemenin de yöneten-yönetilen sözleşmesinin bir tarafı olduğundan söz edilebilir (Hakyemez, 2000: 204). Locke'un sözleşme teorisinde, Hobbes'tan farklı olarak egemen de sözleşmenin tarafı olarak yetki ve yükümlülükler ile donatılmıştır. "Zira sözleşme ile yöneticiler, kendilerine verilen yetkileri-hakları kamu yararına uygun bir biçimde kullanacaklarına ve mülkiyet hakkını bireysel özgürlükleri koruyacaklarına söz vermektedirler" (Çelik & Kara, 2018: 345). Bu durum, yönetenin halk karşısındaki sorumluluğunu kurumsal düzeyde meşrulaştırır. Locke'un sözleşme modelinde yönetici bir lütuf değil, taahhüt makamıdır. Uygar toplumun gereği olarak gördüğü anayasal monarşiyi savunan Locke, mutlak monarşiyi ise anlaşmazlıkları çözecek tarafsız yargıçlar ve kurulları olmadığından uygar toplum saymaz. Çünkü Locke'a göre, yasalar egemen üstüdür ve hiç kimse yasalardan bağımsız olamaz."

Locke'çu yaklaşımda mülkiyet hakkını muhafaza etmesi için egemenlik devredilir. Egemenliğin devrinde bile iktidar mutlak ve değişmez değildir ve o uyruklar tarafından emaneten devredilmiş yetkeye sahip bir egemendir. Bu yüzden yasamanın, kendisine halk tarafından duyulan güvene ve devredilen yetkilerin amacına aykırı hareket etmesi durumunda, yasamayı feshetme ya da değiştirme iktidarı halkın elindedir. Locke'un tasavvurunda kuvvetler ayrılığıyla egemenlik dağıtılmış, yasamanın değiştirilebilmesi durumuyla da halkla paylaşılmıştır (Arslan, 2013: 181-204). Yasama ve yürütme erklerini birbirinden ayıran Locke, söz konusu erklerin yetkilerini kötüye kullanması sonucunda halkın ihtilal yapmaya hakkı olduğunu söyler. Bu ihtilalin meşruluğunu, idarecilerin kanun yerine keyfi tutumlar sergilemesine ve yürütmenin yasamaya baskı uygulayıp bağımsız çalışmasını engellemesine bağlar (Güriz, 2003: 205).

Locke, devlet yönetiminde denge ve kontrol mekanizmasının var olması ve işlemini açısından egemeni sınırlandırabilmek, bireylerin özgürlüğünü ve mülkiyet güvenliğini sağlayabilmek için siyasal iktidarı yasama, yürütme ve federatif güç olarak üçe ayırmaktadır (Emeklier, 2011: 118). Locke'un siyasal düşüncesinde, yönetim erklerinin sınıflandırılması yalnızca teknik bir ayırım değil; bireyin özgürlüğünü güvence altına almanın temelidir. Bu bağlamda, egemenliğin parçalanması ve işlevsel olarak bölüştürülmesi onun liberal siyaset kuramının belkemiğidir. Bu ayırım, sadece iç politik dengeleri değil; aynı zamanda dış ilişkilerin bağımsız bir iradeye bağlanmasını da hedefler. Locke'a göre federatif güç, bir devletin dış ilişkilerden ve savaş-barış gibi uluslararası kararlardan sorumlu olan yürütme dışı ama onunla birlikte işleyen yetkisidir. Bu güç, yürütmeden ayrıdır çünkü yabancı devletlerle olan ilişkiler farklı bir nitelik taşır (Locke, 2010: 213).

Yönetim erklerinin ayrışması, yalnızca görev tanımlarının ayrılığı değildir; aynı zamanda güçler arasında bir denetim ilişkisi kurulmasını sağlar. Locke'un kuvvetler ayrılığı fikri, onun birey özgürlüğü merkezli düşünce sistematğinde merkezî bir yer tutar. Burada en üstün erkin yasama erki olduğunu ve diğer erklerin de yasamadan kaynaklandığını belirten Locke, özellikle yasama-yürütme organlarının birbirinden ayrılmasını (kuvvetler ayrılığı) savunmuştur (Zabunoğlu, 2016: 432). Bu ifade, Locke'un erkler ayrılığı ilkesinde yasamanın üstünlüğünü kurumsal istikrarın ve özgürlük güvencelerinin teminatı olarak gördüğünü vurgular niteliktedir.

Çünkü Locke'un amacı egemenliği kurumsallaştırmak, Hobbes ya da Machiavelli gibi şahsiliğe açık kapı bırakmak istemiyor. Locke bu formülünü, liberal bir anlayışla bireylerin yaşam-özgürlük-mülkiyet haklarına doğuştan sahip olduğuna ve söz konusu hakların güvenceye alınması için devletin var olmasına dayandırmaktadır.

Bu noktadan hareketle, Locke'un toplumsal barış ve güvenliğin tesisi için öngördüğü sistemde "rıza" ilkesi belirleyici konumda yer alır. Egemenin gücü, halkın devrettiği yetkilerle sınırlıdır ve bu sınırın aşılması durumunda iktidar meşruluğunu kaybeder. Locke, pozitif yasalarla sınırlandırdığı egemeni düzeni ve güvenliği sağlama konusunda topluma karşı sorumlu tutmaktadır. Egemen toplumsal barışı "rıza" üzerinden kazandığı yetki ile; yani bireysel özgürlükleri ve özel mülkiyeti koruyarak sağlamalıdır. Ayrıca egemen, yargısal bir erk olarak insanların cezalandırma hakkını yine insanlar arasında tatbik ederek, Hobbes'un öne sürdüğü savaş durumunu engelleyecektir. Locke'a göre, özel mülkiyet ve herkesin kendi yargıcı olması durumları kargaşa ve savaş ortamına zemin hazırlayacaktır. Ayrıca özel mülkiyet bencilliğin çıkış noktası olarak görülmektedir. Dolayısıyla burada özel mülkiyet devlete geçişin en önemli itici gücü olmuştur. Görüldüğü üzere Hobbes'un kaosa sebep olan şey olarak gördüğü özel mülkiyet, Locke'un egemenlik düşüncesinin temelini oluşturmaktadır. Burada sözü geçen mülkiyet, sadece şeyler üzerindeki sahiplik ve kullanım hakkı olarak algılanmamalı. Çünkü Locke mülkiyeti, yaşam ve özgürlüğü de içine alacak şekilde çok geniş bir anlamda kullanmıştır.

John Locke'un siyaset kuramı, özellikle bireysel haklar, özgürlükler ve mülkiyetin korunmasına yaptığı vurgu ile modern liberal düşüncenin temel taşlarını oluşturmuştur. Locke'un ortaya koyduğu sınırlı iktidar anlayışı ve halkın rızasına dayalı yönetim modeli, 18. yüzyılda gelişen anayasal monarşilerin ve temsili demokrasilerin kurumsal yapısına ilham vermiştir. Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi'nde yer alan "yaşam, özgürlük ve mülkiyet" ifadeleri doğrudan Locke'un doğal haklar anlayışından etkilenmiştir. Onun egemenliğe ilişkin getirdiği sınırlama fikri, siyasal iktidarın keyfi kullanımına karşı bir denetim mekanizması öngörerek kuvvetler ayrılığı ilkesine teorik bir zemin hazırlamıştır. Locke'un kuramı yalnızca Anglo-Sakson siyasal geleneği değil, aynı zamanda kıta Avrupası'ndaki aydınlanma düşünürleri üzerinde de derin bir etki bırakmıştır. Montesquieu'nün kuvvetler ayrılığı teorisi ve Rousseau'nun halk egemenliği kavramı, Locke'un toplumsal sözleşme kuramından ve birey-merkezli yaklaşımından izler taşır. Ayrıca, Locke'un "direnme hakkı" tezi, Fransız Devrimi'ne giden süreçte halkın tiranlığa karşı meşru mücadele hakkını teorik olarak meşrulaştırmıştır. Bu yönüyle Locke, sadece kendi dönemini değil, sonrakileri de etkileyen ve liberal anayasal sistemlerin felsefi temellerini atan bir düşünür olarak siyaset kuramında kalıcı bir iz bırakmıştır.

Sonuç

Egemenlik 16 ve 17. yüzyılda modern anlamda devlet ile birlikte siyasal alanda tezahür etmiş, hem devlet hem de hukuk için kilit bir kavramdır. Egemenlik iktidardan farklı olarak her zaman meşru bir zemine oturtulmaya çalışılmıştır. Bu anlamda hukuk egemenliğin meşruiyet zemininin odağında yer almıştır. Dolayısıyla egemen, iktidar gibi salt güçlü olan ve gücü kullanma yetkisi ile donatılan değil, aynı zamanda bu gücü kullanma hakkına sahip yegâne yetkili olarak karşımıza çıkmaktadır. Aydınlanma Dönemi'nin filozofları olan Hobbes ve Locke, her ne kadar devletin oluşumunda farklı bir doğa durumundan hareketle tezlerini ortaya koymuşlarsa da toplumsal adaletin nihai olarak bir devletin yani bir egemenin varlığıyla mümkün olabileceğini açıklamışlardır. Her iki düşünür de yurttaşlık hukukunun tesisi ve toplumsal barış ortamının sağlanması amacıyla farklı bir kuramsal perspektif sunmuşlardır. Hobbes'un egemenliği mutlak bir otoriteyle tanımlaması, bireylerin güvenlik arayışına dayalı rasyonel bir sözleşmeye dayanırken; Locke'un yaklaşımı, doğal hakların korunması amacıyla sınırlı ve denetlenebilir bir egemenliği savunur. Her iki kuramda da egemenlik, bireylerin ortak iradesiyle tesis edilen bir otorite olarak düşünülmüş, keyfi güç kullanımına karşı hukuki bir çerçeveye sınırlandırılmıştır. Bu bağlamda egemenlik, modern devletin kurucu ilkesi olarak, bireylerin hak ve özgürlükleriyle çatışmayan bir otorite biçimi olarak yeniden tanımlanmıştır.

Modern siyasal düşüncenin iki kurucu figürü olan Thomas Hobbes ve John Locke, 17. yüzyılda ortaya koydukları egemenlik teorileriyle sadece kendi çağlarını etkilemekle kalmamış, aynı zamanda sonraki yüzyıllarda şekillenen siyasal kurumların ve anayasal rejimlerin kuramsal zeminini de hazırlamışlardır. Bu bağlamda her iki düşünür de egemenliğin doğasını, kaynağını ve sınırlarını açıklarken, bireyin doğası ve doğa durumu hakkındaki varsayımlardan hareket etmiş; siyasal toplumun meşruiyeti ile bireysel haklar arasındaki ilişkiyi farklı eksenlerde tartışmışlardır. Hobbes'un egemenlik anlayışı, insan doğasının çatışma eğilimleriyle tanımlandığı bir doğa durumu tasavvuruna dayanır. Hobbes'a göre, doğa durumundaki bireylerin eşit ve mutlak özgürlükleri, güvensizlik ve sürekli bir savaş hali yaratmaktadır. Bu kaotik ortamdan çıkmanın tek yolu, bireylerin tüm haklarını bir araya getirerek tek bir mutlak egemene devretmeleriyle mümkündür. Hobbes'un "Leviathan" adlı eserinde somutlaştırdığı bu egemen, sınırsız bir yetkiyle donatılmıştır ve toplum düzeninin korunması için mutlak itaatle desteklenmelidir. Locke ise Hobbes'un aksine, doğa durumunu ahlaki ve düzenli bir yaşam alanı olarak tasvir eder. Ona göre insanlar, doğa yasalarına uygun biçimde rasyonel kararlar alabilirler. Ancak doğa durumundaki en büyük sorun, bireylerin yargı ve cezalandırma yetkisini şahsen kullanmalarıdır. Bu nedenle Locke, bireylerin mülkiyet, özgürlük ve yaşam haklarını koruyacak tarafsız bir yönetimin tesisi amacıyla sözleşme yaptıklarını ve bu yönetimin ancak halkın rızasına dayandığında meşru olacağını ileri sürmüştür.

Bu temel farklılık, iki düşünürün egemenlik tasavvurlarını da belirler. Hobbes için egemenlik devredilmiş bir otorite olarak sınırsızdır; Locke için ise egemenlik, halkın güvenine dayanır ve hukuki sınırlarla çevrilidir. Bu yönüyle Hobbes'un egemenliği güvenlik temelli bir mutlakiyet önerirken; Locke'un egemenliği mülkiyet temelli bir sınırlı iktidar anlayışına dayanır. Böylece her iki düşünür de siyasal otoritenin sınırları ve görevleri konusunda farklı kuramsal yönelimler sergilemiştir. Hobbes'un siyaset teorisi, özellikle mutlak monarşi savunusuyla dikkat çekmiş; devletin varlığını güvenlik ihtiyacına bağlaması nedeniyle, 20. yüzyılda gelişen realist siyasal kuramlar üzerinde de önemli etkiler bırakmıştır. Modern devletin şiddet tekeli, egemenliğin bölünmezliği ve merkezîyetçilik ilkeleri Hobbes'un düşüncesinden beslenmiş; aynı zamanda kriz ve olağanüstü hal dönemlerinde yürütmenin yetkilerinin artmasını meşrulaştıran hukuki yaklaşımların felsefi arka planı olmuştur. Locke'un etkisi ise daha çok liberal anayasal rejimlerin doğuşunda görülmüştür. Locke'un, halkın rızasını esas alan yönetim modeli ve iktidarın sınırlandırılması gerektiğine dair düşünceleri, Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi (1776) ve Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi (1789) gibi temel metinlerde açıkça hissedilmektedir. Özellikle bireysel haklar, özel mülkiyetin dokunulmazlığı ve kuvvetler ayrılığı ilkeleri, Locke'un kuramsal mirasının somut politik kurumlara dönüşmüş biçimleridir.

Her iki düşünür de egemenliğin kaynağına ilişkin farklı varsayımlarda bulunmuş, ancak siyasal toplumun zorunluluğu ve meşruiyeti konusunda aynı hedefe yönelmişlerdir: Siyasal toplum, insan yaşamını koruma, düzeni sağlama ve çatışmaları çözme amacıyla var olmalıdır. Bu amaç doğrultusunda Hobbes, korkuya dayalı bir sözleşme ile düzenin sağlanmasını savunurken; Locke, güvene dayalı bir uzlaşma ile bireyin haklarının güvence altına alınmasını önermiştir. Bu çerçevede Hobbes'un düşünceleri, güvenliğin siyasal meşruiyetin temeli olduğu otoriter devlet biçimlerine felsefi zemin sunarken; Locke'un düşüncesi, özgürlüklerin güvence altına alındığı sınırlı ve temsili demokrasilerin teorik dayanağını oluşturmuştur. Bu durum, her iki düşünürün egemenlik kavramına katkılarının yalnızca teorik boyutta kalmayıp, aynı zamanda kurumsal etkiler de yarattığını açıkça göstermektedir.

Sonuç olarak, egemenlik kavramı hem Hobbes hem de Locke için siyasal düzenin temelidir. Ancak bu temelin ne üzerine inşa edileceği konusunda aralarındaki fark, modern siyaset felsefesinin ana çatışma eksenlerinden birini meydana getirmiştir: güvenlik mi özgürlük mü? Her iki düşünürün ortaya koyduğu kuramlar, çağdaş siyasal sistemlerde bu iki değer nasıl dengeleneceğine dair tartışmaların da felsefi zeminini oluşturmaya devam etmektedir. Dolayısıyla Hobbes ve Locke'un egemenlik anlayışları, yalnızca kendi çağlarının değil, modern devletin

doğasının ve sınırlarının anlaşılmasında da vazgeçilmez iki kurucu kaynaktır. Egemenliğin mutlak mı yoksa sınırlı mı olması gerektiğine ilişkin bu düşünsel ayrım, günümüz siyasal yapılarında hâlâ etkisini sürdüren bir kırılma hattı olarak varlığını korumaktadır. Bu bağlamda, Hobbes ve Locke'un egemenlik kavrayışları, modern siyasal düşüncede iktidar ve bireysel özgürlükler arasındaki sürekli gerilimin temelini oluşturarak, siyasal teorideki tartışmaların güncelliğini korumasını sağlamaktadır.

Kaynakça

- Ağaoğulları, M. A. & Köker, L. (2004). *Kral-Devlet Ya Da Ölümlü Tanrı*, Ankara: İmge Kitabevi.
- Arslan, H. (2013). "John Locke'un Siyaset Felsefesinin Temelleri Üzerine Bir Deneme". *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17, 181-204.
- Çelik, Ü. F. & Kara, Ayman, (2018). "Thomas Hobbes ve John Locke'un "Egemenlik" Anlayışları Çerçevesinde Karşılaştırmalı Bir Analiz". *The Journal of Academic Social Science Studies*, 65 (1), 333-350.
- Çelik, Y. (2018). "Geçmişten Günümüze Egemenlik Kavramı ve Değişen Egemenlik Anlayışı". *EBYÜHFD*, 22 (3-4), 395-441.
- Çilingir, L. (2019). "Locke'un Toplum Sözleşmesi Kuramı". *Temâşâ Felsefe Dergisi*, 11, 31-43.
- Duguit, L. (2013). "Egemenlik ve Özgürlük". (Der. Cemal Bali Akal). *Devlet Kuramı*, içinden (s. 379-402), Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Emeklier, B. (2011). "Thomas Hobbes ve John Locke'un Güvenlik Anlayışlarının Karşılaştırmalı Bir Analizi". *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 7 (13), 99-123.
- Göze, A. (1989). *Siyasi Düşünceler ve Yöntemler*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Güriz, A. (2003). *Hukuk Felsefesi*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Hakyemez, Y. Ş. (2000). "Toplum Sözleşmesi Kavramı ve Günümüz İnsan Hakları Kuramına Etkisi". *İdare Hukuku ve İlimleri Dergisi*, 13 (1), 192-215.
- Hakyemez, Y. Ş. (2004). *Mutlak Monarşilerden Günümüze Egemenlik Kavramı*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Held, D. (2004). *Demokrasi ve Küresel Düzen: Küreselleşen Dünyada Demokrasi*. (Bahadır Sina Şener, Çev.). İstanbul: Phoenix Yayınevi.
- Heywood, A. (2007). *Siyaset*. (Bekir Berat Özipek, Çev.). Ankara: Adres Yayınları.
- Heywood, A. (2015). *Siyasetin Temel Kavramları*. (Hayrettin Özler, Çev.). Ankara: Adres Yayınları.
- Hobbes, T. (2001). *Leviathan*. (Semih Lim, Çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Hobbes, T. (2007). *Leviathan ya da Din ve Dünya Devletinin İçeriği, Biçimi ve Kudreti*. (Semih Lim, Çev.). Ankara: Say Yayınları.
- Hobbes, T. (2017). *Leviathan Veya Bir Din ve Dünya Devletinin İçeriği, Biçimi ve Kudreti*. (Semih Lim, Çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- İçyer, M. (2020). *Halifelik Kurumu Ekseninde Osmanlı'da Siyasi ve Dini Otorite*. Muş Alparslan Üniversitesi SBE. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Muş.
- Locke, J. (2005). *İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Bir Deneme (Cilt 1)*. (Vehbi Hacıkadıroğlu, Çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Locke, J. (2010). *Yönetim Üzerine İki İnceleme*. (Mehmet Ali Ağaoğulları, Çev.). Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

- Locke, J. (2018). *Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*. (Fahri Bakırcı, Çev.). Ankara: İmajYayınevi.
- Oğuzhan, M. & Duyar, Z. (2021). “Toplum Sözleşmesi Anlayışının Temeli: Machiavelli’de Devlet ve Birey”. *Mecmua*, 6 (11), 456-479.
- Özkan, M. (2019). “Devletin Nedeni ve Garantisi: Korku”. *Turkish Studies Social Science*, 14 (6), 3341-3362.
- Özpolat, H. (2017). “Tanrının Siyasetinden Siyasetin Tanrısına Egemenlik Kuramının Dönüşümü”. *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 23 (2), 143-166.
- Sabine, G. (1969). *Siyasal Düşünceler Tarihi 2 Yeni Çağ*. (Alp Öktem, Çev.). Ankara: Siyasi İlimler Derneği Yayınları.
- Sarıca, M. (1983). *100 Soruda Siyasi Düşünce Tarihi*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Saygılı, A. (2010). “Modern Devlet’in Çıplak Sureti”. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 59 (1), 61-97.
- Şenel, A. (1995). *Siyasal Düşünceler Tarihi*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Tabanlı, F. (2018). “Thomas Hobbes ve John Locke’un Devletin Kökeni Hakkındaki Görüşleri”. *Anadolu Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 4(2), 331-353.
- Tannenbaum, D. (2018). *Siyasi Düşünceler Tarihi-Filozoflar ve Fikirleri*. (Özgüç Orhan, Çev.). Ankara: BB101 Yayınları.
- Torun, Y. (2011). *Siyaset Felsefesi Tarihinde Devlet*. Ankara: Orion Kitabevi.
- Tunçay, M. (1969). *Batı’da Siyasal Düşünceler Tarihi (Cilt 2)*. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- Weber, M. (2010). *Politika ve Bilim: Meslek Olarak Politika*. (Tanıl Bora & Berrin Koyuncu, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Weber, M. (2017). *Meşru Egemenlik*. (Latif Boyacı, Çev.). İstanbul: Yarın Yayınları.
- Zabunoğlu, H. G. (2016). “Toplum Sözleşmesi Bağlamında John Locke’un Devlet Anlayışı”. *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 7(2), 431-456.

Beyan ve Açıklamalar (Disclosure Statements)

1. Araştırmacıların katkı oranı beyanı / Contribution rate statement of researchers: Birinci yazar /First author: Mehmet İÇYER %100
2. Yazarlar tarafından herhangi bir çıkar çatışması beyan edilmemiştir (No potential conflict of interest was reported by the authors).